

Pedro J. Fornés Perelló, mestre d'Inca 1920-1941 I 1948-1957

XV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Antoni Aulí Ginard¹, Joan Cánovas Salvà² i Jaume Soler Capó³

1: Mestre de primària i d'Educació Física

toniag10@botmail.com

2: Mestre de primària i de Pedagogia Terapèutica

jcanovas@dgojfp.caib.es

3: Mestre de primària

solerubio1@gmail.com

Resum. *La història d'una ciutat s'escriu en part gràcies a la vida i obres de les persones que amb la seva dedicació han contribuït a la millora general de l'endret en tots els aspectes i de la seva població.*

Una d'aquestes persones fou el mestre inquer Pedro J. Fornés Perelló, que dedicà prop de 30 anys de la seva vida a l'educació dels nins i de les nines a la seva ciutat. Mestre de primer ensenyament i també mestre superior va exercir a les escoles de Fornalutx, Binissalem, Alaior, Búger, Pollença abans de prendre possessió a l'Escola Unitària número 2 d'Inca en virtut d'una permuta. Després que l'escola es convertís en graduada en fou el director.

Durant el període 1941-1948, després de sofrir un doble procés de depuració (començà l'any 1936) amb sanció de "suspensión de empleo y sueldo", va estar destinat a les escoles de l'Escala (Girona), Maria de la Salut i Llubí. El dia 1 de setembre de 1948 tornà a Inca, concretament a una de les seccions de l'escola que havia deixat l'any 1941, la Graduada de Nins d'Inca, on va fer feina fins al dia de la seva jubilació a final dels anys cinquanta.

Abstract. *The history of a city written in part by the life and works of the people with dedication have contributed to the overall improvement in all aspects of the place and its people.*

One of them was the Inca's teacher Pedro J. Fornés Perelló, who dedicated nearly 30 years of his life to the education of boys and girls in their city. Teacher primary school and also senior teacher served in the schools of Fornalutx Binissalem Mabon, Buger, Pollensa before taking the school unit number 2 Inca under a swap. After the school became a graduate, was the director.

During the period 1941-1948, after undergoing a double purification process (started in 1936) with sanction of "temporary employment and salary" was destined to School La Escala (Girona), Maria de la Salut and Llubí.

On 1st September 1948 he returned to Inca, specifically in one of the sections that had left the school in 1941, Children's graduated of Inca, which he works up until his retirement at the end the fifties.

1. Introducció

Els darrers anys l'equip de l'AMEIB ha presentat a les Jornades d'Estudis Locals d'Inca l'estudi de dos reconeguts mestres inquers. En aquesta edició s'ha volgut donar a conèixer la figura d'un altre mestre, Pedro José Fornés Perelló. Un mestre, que sofrí la repressió franquista, però que per damunt de tot fou un educador, una persona amb ganes de saber i d'aprendre fins als darrers dies.

A partir de la documentació existent a les dependències de l'Arxiu-Museu de l'Educació de les Illes Balears i de les aportacions i records del seu nét, hem volgut presentar un perfil tant de la persona com de la seva trajectòria professional. Un perfil que vol fer especial esment a la “depuració del magisteri” de la postguerra civil espanyola i que afectà molt especialment Pedro J. Fornés, el qual, a partir de falses acusacions, fou empresonat i va haver de partir exiliat cap a terres catalanes.

Un mestre, una persona, que esperam, a partir de la nostra comunicació, que pugui ser conegut ara i en el futur, i no resti en l'oblit del passat.

2. La persona

Pedro José Fornés Perelló neix a Inca el dia 7 de setembre de 1885. Fill de Francisco Fornés Pascual i de Maria Perelló Bibiloni. Els seu padrins per línia paterna foren Antonio Fornés i Antonia Pascual i, per línia materna, Pedro Jerónimo Perelló i Jerónima Bibiloni, tots ells naturals d'Inca.

Igual que la seva família, començà a fer feina al camp, però ben prest decidí estudiar de mestre. Home avançat al seu temps i de caràcter seriós. Tot el que va aconseguir fou gràcies al seu esforç.

Es casà amb dona Maria Vich Simó, natural des Capdellà. D'aquest matrimoni nasqueren dos infants: Maria (que va néixer a Búger) i Francisco (que va néixer a Pollença), dos dels municipis on ell exercí com a mestre.

3. El mestre

Pedro J. Fornés obté el títol de Mestre de Primer Ensenyament Elemental el dia 15 de desembre de 1905:¹

“El Ministro de Instrucción Pública y Bellas Artes = Por cuanto D. Pedro José Fornés Perelló natural de Inca provincia de Baleares de edad 20 años, ha acreditado en debida forma que reúne las circunstancias prescritas por la actual legislación para obtener el Título de Maestro de 1ª enseñanza elemental y hecho constar su suficiencia en el Instituto de Baleares, el 15 de diciembre de 1905= (...)”

La seva inquietud per aprendre féu que el 12 de juny de 1918 obtengués el títol de Mestre de Primer Ensenyament Superior:²

“S.M. El Rey D. Alfonso XIII y en su nombre el Ministro de Instrucción Pública y Bellas Artes: Considerando que, conforme a las disposiciones y circunstancias prevenidas en la actual legislación, Don Pedro José Fornés y Perelló, natural de Inca, provincia de Baleares,

1 Expedient personal (Fornés Perelló, Pedro J.). Arxiu AMEIB 54, C5-6.

2 Expedient personal (Fornés Perelló, Pedro J.). Arxiu AMEIB 54, C5-6.

de edad de 32 años ha hecho constar su suficiencia en la Escuela Normal de Barcelona, expido el presente Título de Maestro de primera enseñanza Superior. El título té data de 12 de juny de 1918. (...)"

Don Pedro començà la seva carrera professional a Fornalutx, com a interí. Prengué possessió el dia 10 de setembre de 1907 i romangué al centre fins al dia 2 de març de 1908.

Després d'uns mesos, el dia 26 de maig s'incorporà a l'escola pública de Binissalem, on va fer feina fins dia 23 de març de 1910. Fou en aquest darrer poble on va conèixer la seva futura esposa.³

Una vegada superada l'oposició, ja com a mestre propietari, prengué possessió de l'escola pública d'Alaior el dia 1 de juliol de 1910. El 31 d'agost de 1913, just abans de començar el nou curs escolar, cessà del seu càrrec i, per concurs de trasllats, s'incorporà a a l'escola pública de Búger el dia 1 de setembre del mateix any. En aquest destí, hi va estar 5 anys, durant els quals va néixer la seva filla Maria.

L'1 de setembre de 1918, mitjançant concurs de trasllats, s'incorporà a l'escola pública de Pollença, on romangué fins dia 30 de novembre de 1920. Durant aquest darrer període nasqué el seu fill Francisco (Paco).

Pedro José Fornés arribà a l'Escola Nacional Graduada n. 2 de Nins d'Inca, per permuta, l'1 de desembre de 1920. Durant la seva estada a l'escola es mostrà com un home inquiet, empenedor i sobretot un bon professional amb vocació de mestre.

El dia 5 de maig de 1933 fou nomenat director del centre.

El curs 35-36, tot i que ell era catòlic practicant, donava opció als pares dels alumnes a triar la religió que volien per als seus fills.⁴ Don Pedro romangué, teòricament, fins dia 14 de març de 1941 al centre. Per què deim teòricament? Perquè, segons consta al seu expedient, va estar suspès *de empleo y sueldo* des de l'1 d'octubre de 1936 fins al 28 d'abril de 1939. A partir del dia 29 d'abril, s'incorporà, però cobrant únicament el 50 % del seu sou. Curiosament, des del 23 de setembre de 1940 fins al 14 d'abril de 1941 tornà a ser suspès sense sou. En total 4 anys, 6 mesos i 1 dia.

Paral·lelament a la seva tasca com a mestre de l'escola pública tenia una acadèmia on preparava els futurs batxillers. Entre d'altres els coneguts Alfonso Reyna, Andreu París i el seu fill "Paco". Aquest fet li creà problemes per la competència amb altres centres privats.

Aquestes vicissituds no s'entendrien sense conèixer les circumstàncies, desgraciades, del moment. D'aquí que es fan necessàries unes pinzellades del que succeí a partir del juliol de 1936, tant a la zona anomenada nacional com a la republicana.

4. La depuració del magisteri a Mallorca

La depuració fou un tipus de repressió motivada per la Guerra Civil i va afectar a tots els funcionaris de l'Estat, inclòs el personal administratiu i subalterns, així com els funcionaris municipals i tots els treballadors relacionats o inscrits a institucions i organismes oficials (personal d'ajuntaments i de ministeris, jutges, policies...).

³ Entrevista amb el seu nét Pedro J. Fornés.

⁴ Entrevista amb el seu nét Pedro J. Fornés.

La depuració es va dur a terme de forma similar per part del Govern de la República i també als territoris ocupats per les tropes sollevades. A les Illes Balears, Mallorca i Eivissa sofriren la depuració franquista i Menorca, una doble depuració (en un primer moment republicana i franquista després).

La depuració no implicava sanció, era una investigació sobre la moral, la conducta i les opcions polítiques dels mestres.

A Mallorca, com a la resta de zones ocupades, les escoles es dividien en: Escoles de Déu i Escoles del Dimoni (Escola Nova). El president de la Comissió Nacional de Cultura i Ensenyament, José María Pemán, el dia 7 de desembre de 1936, a la circular núm. 2 emetia el següent:

“(…) El carácter de la depuración que hoy se persigue no es sólo punitivo, sino también preventivo. Es necesario garantizar a los españoles, que con las armas en la mano y sin regateos de sacrificios y sangre salvan la causa de la civilización, que no se volverá a tolerar, ni menos a proteger y subvencionar a los envenenadores del alma popular (...)”

Tota una declaració d'intencions destinada a solucionar el “problema” i a assegurar que no tornàs a passar una cosa així.

La primera mesura que s'aplica a tots els funcionaris (entre ells els mestres d'escola) és el seu cessament. A partir d'aquest moment es veuran obligats a signar l'adhesió incondicional al Movimiento Nacional. Per tal motiu, encara que la depuració afectàs a tot el col·lectiu, només alguns professionals foren sancionats. La depuració també afectà les escoles privades de forma directa o indirecta.

Els dos processos de depuració a Mallorca

El primer procés depurador va durar des del mes de setembre de 1936 fins al mes de març de 1937, provocat per mor de l'inici convuls del curs escolar 1936-1937. L'alçament militar de juliol amb l'afusellament del general Godet, el desembarcament del capità Bayo a les costes de llevant i el fet que molts de docents estassin de vacances fora de Mallorca, obligaren a fer nombroses modificacions pel que fa a la relació del personal de cada un dels centres educatius mallorquins. Per aquest motiu, Joan Capó i Valls de Padrines, inspector en cap d'Educació, tenia poders absoluts per reorganitzar el nou sistema educatiu i actuar en conseqüència a les necessitats del règim franquista. Comença aquí l'anomenat ball de places (1 d'octubre de 1936). Uns mestres seran promocionats i els altres castigats per aquest primer tribunal presidit per Alfredo Llopart amb Capó com a cap d'operacions.

Fou una autodepuració. Cada mestre rebia les fitxes i s'encarregava que s'emplenassin, i després les remetia al tribunal. Segons el doctor Jaume Serra i Barceló, dels 577 mestres de Mallorca i Pitiüses, 147 foren declarats no aptes (25,47 %). Aquest primer tribunal constitueix un tret distintiu del Model Balear de Depuració. Es creà un tribunal semblant a Eivissa copiat del mallorquí.

El segon procés de depuració del magisteri fou molt més exigent. La Comissió Depuradora Provincial (març de 1937 – desembre de 1943) es creà el dia 4 de març de 1937. Els seus membres fundadors foren:

- **Bartomeu Bosch** (president del Tribunal, capellà, catedràtic de Llatí i director de l'Institut Ramon Llull).

- **Luis Mª Mestras** (inspector en cap, després d'un temps fou detingut i empresonat).
- **José Ramís de Ayreflor** (vocal, president de l'Associació Catòlica de Pares de Família).
- **Rafael de Ysasi Ransomé** (vocal, coronell d'artilleria retirat i persona de "reconeguda solvència moral i tècnica").
- **Gabriel Morell Font** (vocal, "persona de reconeguda solvència moral", durà molt poc).

La Comissió Depuradora demanava de cada persona (mestre/a) informes del comportament (privat i públic) a:

- **Capellà.**
- **Batle.**
- **Comandant de la Guàrdia Civil.**
- **Pare de família** de reconeguda solvència moral.
(*Del poble o ciutat on estava l'escola.*)

En aquest procés no demanaven la declaració particular del docent, però tenia dret a fer un plec de descàrrecs. Els conceptes sobre els quals es demanava informació eren:

1. Conducta professional.
2. Conducta religiosa.
3. Conducta social i particular.
4. Forma o ha format part d'associacions secretes.
5. Actuacions polítiques.
6. Orientació de l'ensenyament.
7. Ha simpatitzat amb partits nacionalistes.

Seguidament s'enviava tota la documentació a Burgos, seu del Tribunal Nacional de Depuració. Aleshores el tribunal estudiava cada cas i generalment emetia un veredicte que podia tenir les conseqüències següents:

1. Depurat sense sanció.
2. Traslletat a un altre destí:
 - a) A la mateixa província.
 - b) A una altra província.
3. Jubilació anticipada.
4. Inhabilitació per a càrrecs directius i de confiança.
5. *Suspensio de Empleo y Sueldo* (un o diversos períodes).
6. Separació definitiva del Servei.

La depuració no afectà només el personal del magisteri, sinó que també es **revisaren els noms de totes les escoles**. Per això, la Sección Administrativa de 1ª Enseñanza de Baleares, el juliol de 1937, ordenà a totes les escoles que notificassin el nom que tenien abans i durant la Segona República. Una vegada més la Comissió Depuradora de Balears en va ser pionera.

5. El procés de depuració de Pedro J. Fornés Perelló

Al sobre del primer procés depurador, apareixen les anotacions següents.⁵

- GC-M (*Guardia Civil-Malo*)
- A-M (*Alcalde-Malo*)
- P-R (*Párroco-Regular*)

Aquestes anotacions fan referència als informes que havien emès sobre la seva conducta les “forces vives” del poble.

Al sobre també apareix una inscripció manuscrita: *Frente Popular según propia confesión*. Don Pedro, tot i ser “home de missa diària”, estava afiliat a Esquerra Republicana, i era el secretari de l'agrupació a Inca.⁶

Pel que fa a la segona depuració, li formularen tres càrrecs:⁷

- “Haber estado afiliado a partidos del Frente Popular, habiendo desempeñado el cargo de Secretario.
- Ser defensor del laicismo escolar.
- Valerse de su cargo en el Consejo Local para impedir el funcionamiento de Escuelas Obreras gratuitas, orientadas en sentido católico.”

En el sobre corresponent a aquesta segona depuració, apareixen relacionats els quatre informes preceptius:

- Guàrdia Civil
- Batle
- Capellà
- Pare de família

Amb aquests informes es completava el seu expedient administratiu de depuració. Al sobre, a més a més de la relació esmentada, apareix un contundent “Listo para Burgos” que significava la transmissió de l'expedient al Tribunal Nacional amb seu a Burgos.

L'acusaren d'haver cremat una bandera espanyola i d'haver trepitjat un santcrist. Això provocà que, endemés del procés administratiu, l'empresonassin (primer a Sant Domingo i després a Can Mir, d'on pogué sortir gràcies al músic militar i empresari inquer José Albadalejo).

Posteriorment demostrà que aquestes acusacions eren falses, ja que el santcrist el tenia al capçal del llit i la bandera seguia intacta, i fou la que es va posar a la façana de l'Ajuntament d'Inca quan acabà la Guerra Civil.⁸

El 21 de setembre de 1940, al Bolletí Oficial de la Província apareix la diligència següent:⁹

5 Arxiu AMEIB. Fons Leonard Muntaner.

6 Entrevista amb el seu nét Pedro J. Fornés.

7 Arxiu AMEIB. Fons Leonard Muntaner.

8 Entrevista amb el seu nét Pedro J. Fornés.

9 Arxiu AMEIB. Fons Leonard Muntaner.

“(…) una Orden del Excmo. Sr. Ministro de Educación Nacional resolviendo expediente de depuración del interesado, por la cual se le sanciona con la suspensión de empleo y sueldo por dos años, traslado fuera de la provincia con prohibición de solicitar vacantes durante cinco años e inhabilitación para cargos directivos y de confianza (...)”

Com a conseqüència de l'ordre anterior i havent complit més dels dos anys exigits, sol·licità el reintegrés fora de la província. La instància té data de 30 octubre 1941.

En aquesta Diligència del 14 de març de 1941, el destinaren a l'Escala (Girona) i li cancel·laren la suspensió. Aquest fet el va marcar molt i, temps després, vivint ja a Mallorca, quan es referia a aquest destí sempre parlava “del seu desterro”.¹⁰

El 4 de gener de 1943 des de la Junta Provincial de Primera Enseñanza de Baleares li adrecen aquest Ofici:¹¹

“Por O.M. de 3 de octubre de 1942 se resuelve su expediente de depuración (...) en trámite de revisión en la siguiente forma:

Dejar sin efectos la Orden por que fue resuelto su expediente de depuración y, en su lugar, resolverlo definitivamente con “traslado dentro de la provincia por cinco años, pérdida de haberes dejados de percibir e inhabilitación para el ejercicio de cargos directivos y de confianza” (...)”

Tot d'una que s'assabenta d'aquesta comunicació, sense perdre gens de temps, escriu una carta al president de la Junta Provincial de Primer Ensenyament de les Illes Balears amb data del 21 de febrer de 1943, a la qual sol·licita tornar a Mallorca. I ho demana de forma interina, amb plaça definitiva o com a provisional a una escola qualsevol de Mallorca. És a dir, volia tornar sí o sí.

El 16 de març de 1943, la Junta Provincial de Primera Enseñanza de Baleares li contesta:

“(…) acordó acceder a su petición y nombrarle para una sección de la Escuela Graduada de María de la Salud. (...)”¹²

Segons ens contà el seu nét, quan s'incorporà a la secció 1^a de la Graduada de Maria de la Salut, era per substituir el seu fill Francisco, que regentava la citada secció 1^a. Així consta al Llibre de Registre d'Escoles i Mestres de l'AMEIB.

A Maria de la Salut hi està 8 mesos, després passà 4 anys i 9 mesos a Llubí. Si ho sumam, ha estat més de cinc anys (5 anys i 5 mesos). Compleix així l'Ordre ministerial de 3 d'octubre de 1942.

L'1 de setembre de 1948, deixà l'escola de Llubí i tornà al seu municipi, on ja havia servit com a mestre abans del procés de depuració. Un procés que no acabà fins a l'any 1951, quan el director general del Ministeri d'Educació Nacional adreçà al delegat administratiu d'Ensenyament Primari de les Illes Balears l'ofici següent:

“En el expediente de cancelación de nota desfavorable del Maestro de Inca-Mallorca DON PEDRO JOSÉ FORNÉS PERELLÓ,

10 Entrevista amb el seu nét Pedro J. Fornés.

11 Arxiu AMEIB. Fons Lleonard Muntaner.

12 Expedient personal (Fornés Perelló, Pedro J.). Arxiu AMEIB 54, C5-6.

ESTE MINISTERIO ha resuelto: Que se cancele la nota desfavorable de traslado dentro de la provincia por cinco años, pérdida de haberes dejados de percibir e inhabilitación para cargos directivos y de confianza en instituciones culturales y de enseñanza.

De Orden Ministerial comunicada con esta fecha lo digo a V.S. para su conocimiento, el del interesado y demás efectos. (...)"

D'aquesta forma, després de quinze anys d'incertesa professional i d'intranquil·litat en general recuperarà totalment el seu estatus.

6. Els darrers anys

Pedro José Fornés Perelló es jubilà el tres de juliol de 1957. Tot i això, no va deixar de banda la seva inquietud de seguir aprenent dia rere dia. Segons ens va contar el seu nét, xerrava perfectament en francès, però trobava que, en aquells moments, l'anglès era la llengua més parlada i, per tant, havia guanyat terreny al francès. Per aquest motiu estudià anglès.

Li agradava estar ben informat de les notícies quotidianes, per la qual cosa llegia el diari i escoltava el *parte* de la ràdio. Una de les seves curolles era veure com l'home trepitjava la Lluna.¹³

Pedro José Fornés Perelló morí el dia 9 de juny de 1969 i, curiosament, un mes escàs després, el 16 de juliol, el mòdul lunar Eagle arribà a la Lluna i el comandant nord-americà Neil Armstrong la trepitjà per primera vegada.

7. Conclusions

Pedro J. Fornés fou una de tantes persones dedicades tota la seva vida al món de l'educació i a les quals els va tocar viure uns moments socials convulsos, a causa d'una guerra fratricida entre els anys 1936-39, així com els anys terribles de la postguerra.

Tot i això, ell no va deixar mai d'exercir el seu magisteri allà on fos, demostrà així la seva gran vocació. Cap circumstància adversa el va fer deixar de creure en els ideals de l'educació i la formació personal. Prova d'això fou que va estudiar anglès fins als seus darrers dies.

Sense les aportacions del seu nét, no hauria estat possible conèixer la part més personal de les vivències d'aquest mestre. Els expedients personals no poden reflectir mai la part humana d'un mestre; ara bé, sí ens permeten mostrar la seva trajectòria professional i en aquest cas concret la depuració que va sofrir després de la Guerra Civil.

¹³ Entrevista amb el seu nét Pedro J. Fornés.

Figura 1. Boda de Pedro J. Fornés

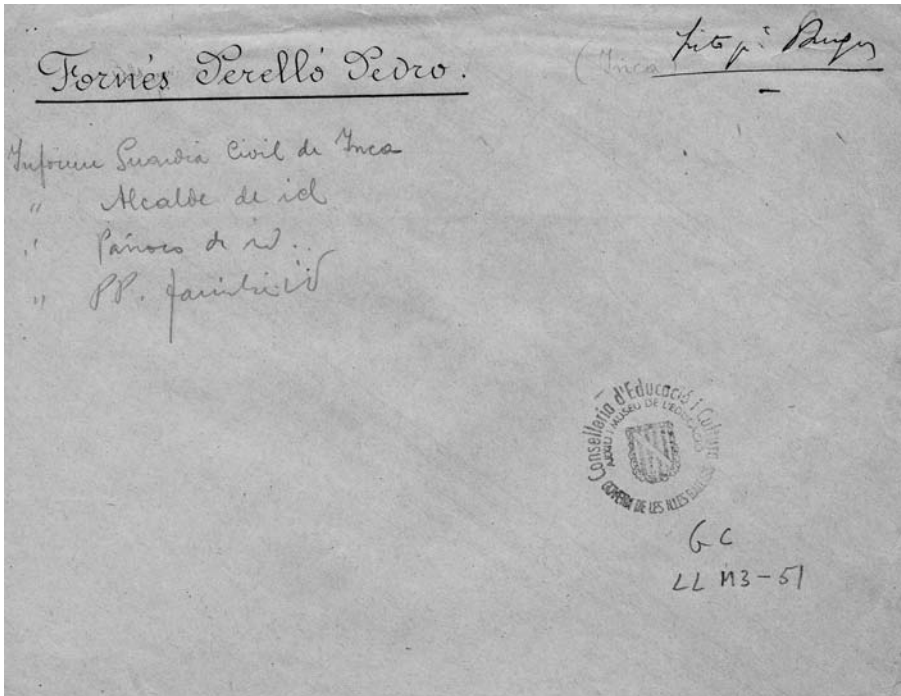

Figura 2. Sobre 1ª depuració

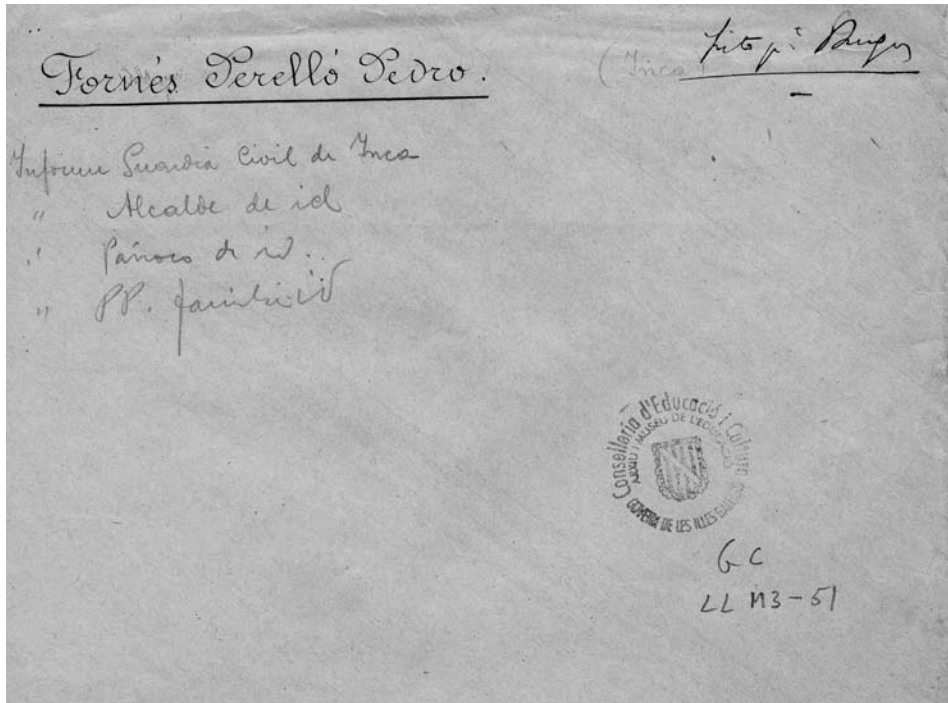

Figura 3. Sobre 2ª depuració

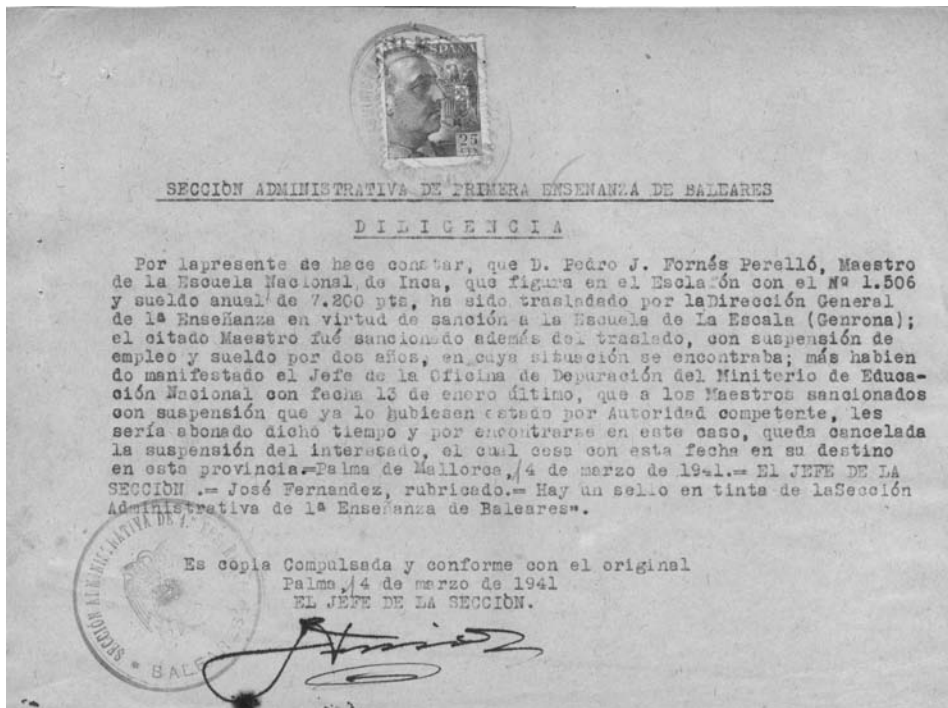

Figura 4. Diligència de 14 de març de 1941

Partido judicial de <i>Inca</i>		Ayuntamiento		de <i>Maria de la Salud</i>		Escuela					
MAESTRO	Su sueldo	Como obrera la escuela	Apartheid con la escuela	FECHAS							
				INSCRIPCIÓN			POSICIÓN				
				No	Me	Año	No	Me	Año		
Concepción M. G. Gómez	2500	Abasco	M. G. B.	14	Octubre	1931	1	Septiembre	1931		
El mismo	2000	id	id	27	Octubre	1932	1	Septiembre	1932		
Juan M. B. G. Gil	3000	Instancia	Comarcal	28	Septiembre	1933	29	Septiembre	1933		
José María Bilega	3000	Trabaja	O. G. B.	16	Septiembre	1934	7	Octubre	1934		
El mismo	2000	O. B. G.	Sección	30	dicie	1939	1	enero	1940		
Carolina M. B. P. Roca	2000	Propiedad	O. Provincial	19	dicie	1940	24	dicie	1940		
El mismo	2000	O. P.	O. P.	25	abril	1942	1	enero	1942		
Dr. J. J. Vich	5000	Abasco	id	20	Junio	1942	1	Julio	1942		
Pedro J. Fornés Perelló	4000	O. Maestro	Sección	29	marzo	1943	1	abril	1943		
Francisco J. Fornés Perelló	5000	Propiedad	O. M.	11	dicie	1945	1	enero	1944		
Raúl Hernández B. Roca	5000	Trabaja	C. P. E. N.	25	mayo	1944	6	Junio	1944		
El mismo	6000	O. B. G.	O. B. G.	5	enero	1945	1	enero	1945		
Miquel Alfonso Domingo	6000	id	id	5	id	id	1	id	id		
Antonio Galves Roca	6000	Remula	D. G.	10	Marzo	1947	14	abril	1947		

DE		Caracter que le sirve	Causa del caso	E.º en el Escuelas	TI
No	Me				
30	Septiembre	1932	Propiedad	Abasco	
17	Septiembre	1933	id	Trabaja	
1	Octubre	1934	id	Luterano	Propista
23	dicie	1939	Propiedad		
23	dicie	1940	id		
31	dicie	1941	id		
30	Junio	1942	id		
31	dicie	1943	Propiedad	Trabaja	Propista
1	enero	1944	id		
31	enero	1944	Propiedad		
31	dicie	1944	id		
31	Julio	1945	id	Raúl propietario	
18	abril	1947	Propiedad	Remula a cargo (B. Roca)	

Dr. J. J. Vich | 5000 | O. Maestro
Pedro J. Fornés Perelló | 4000 | Provisional

Figura 5. Llibre de Registre d'Escoles i Mestres